

Денис ФЕДУН,

orcid.org/0000-0003-0530-8285

аспірант кафедри психології, педагогіки та філософії

Кременчуцького національного університету

(Кременчук, Полтавська область, Україна) carre.fd@gmail.com

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЕКОНОМІСТІВ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ ст.)

У статті представлена система економічної освіти в Україні в період другої половини ХХ – початку ХХІ ст., розглянуті найважливіші особливості її розвитку й охарактеризовано відмінні риси різноманітних етапів.

Стаття розкриває основну базу ЗВО України, які здійснювали підготовку економістів. Окремо розглянуте питання, пов'язане із проблемою переходу від системи підготовки економістів для планової економічної моделі господарювання до системи з ринково-регульованими формами діяльності.

Представлений перелік економічних спеціальностей, згідно з яким велася підготовка в різні економіко-соціально-історичні періоди, і проаналізовано його трансформацію. Розкриті кількісні показники студентів, котрі проходили професійну підготовку на різних історичних етапах розвитку вітчизняної вищої економічної школи. У дослідженні представлені ключові Закони, Постанови, Укази та Рішення, які регламентували систему підготовки економічних кадрів у різні періоди. Відображені цілі, функції, завдання вищої економічної школи та її якісні характеристики, що існували на представлених історичних етапах. Розглянуті форми навчання, терміни підготовки, а також питання доступності вищої освіти.

Окремо у статті порушено тему підготовки фахівців інженерно-економічних спеціальностей, що мала місце виключно в 60–80-х рр. ХХ ст. Значна увага акцентована на кількісному збільшенні економічних ЗВО, комерціалізації вищої освіти та пов'язаними із цим змінами у якості економічної освіти в 90-х рр. ХХ ст. У дослідженні виділені тенденції розвитку європейсько-орієнтованих перетворень 2000-х рр. у системі підготовки висококваліфікованих і конкурентних фахівців для економічної галузі, а також представлені основні напрями інтеграції України у сучасний світовий освітній простір.

За результатами дослідження розвитку підготовки економістів в Україні представлені рекомендації з формування системи вищої освіти на підставі традиційних українських цінностей, вітчизняного прогресивного історичного досвіду та з орієнтацією на педагогічні досягнення освітніх систем провідних зарубіжних країн.

Ключові слова: економіст, економічна освіта, економічна система, інженер-економіст, педагогічний досвід, період, розвиток економічної освіти.

Denis FEDUN,

orcid.org/0000-0003-0530-8285

Postgraduate Student at the Department of Psychology, Pedagogy and Philosophy

Kremenchuk National University

(Kremenchuk, Poltava region, Ukraine) carre.fd@gmail.com

DEVELOPMENT OF ECONOMISTS PROFESSIONAL TRAINING IN THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION OF UKRAINE (SECOND HALF OF XX – BEGINNING OF XXI century)

The article represents the system of economic education in Ukraine during the second half of the XX – beginning of the XXI century, considers the most important features of its development and describes the distinctive characteristics of different stages.

The article deals with the main base of Ukrainian higher educational institutions that trained economists. The issue related to the problem of transition from the system of economists professional training for the planned economy model to the system of market-driven economy is considered separately.

The authors present the list of economic specialties for professional training in different economic and social historical periods, and analyse their transformation. The article deals with quantitative characteristics of students who received professional training at different historical stages of the national higher economic school development. The research represents the key laws, acts, decrees and decisions regulating the system of economic staff training in different periods. The authors reflect the goals, the functions, and the tasks of the higher economic school and its qualitative characteristics at the presented historical stages. The article considers the forms of study, the terms of training as well as the problems of higher education availability.

The article approaches particularly the subject of specialists in engineering and economic specialties training which took place only in the 1960s – 1980s. Much attention has been paid to the quantitative increase in economic higher educational institutions, to the higher education commercialization and the associated qualitative changes of economic education in the 1990s. The study accentuates the tendencies in European-oriented transformations development in the 2000s in terms of the system of highly qualified and competitive professionals training for the economic sector, and it also presents the main directions of Ukraine's integration into the global modern educational system.

The recommendations for the formation of higher educational system on the basis of traditional Ukrainian values, national progressive historical experience and focusing on pedagogical achievements of advanced foreign countries' educational systems have been given according to the results of the study of economists training development in Ukraine.

Key words: *economist, economic education, economic system, specialist in engineering and economic, pedagogical achievements, period, economic education development.*

Постановка проблеми. Актуальність вивчення питання професійної підготовки фахівців економічної галузі у контексті розвитку вітчизняної професійної освіти зумовлена безперервним процесом глобалізації й уніфікації економічних і соціальних зв'язків у світовому економічному просторі. Протягом усього періоду перетворення системи вищої економічної освіти України, переходу від системи підготовки фахівців із плановою економічною моделлю господарювання до ринково-орієнтованої сформувалася стійка тенденція, пов'язана із цілеспрямованою втратою зв'язку історичної спадщини із прогресивним педагогічним досвідом. Формування нових концептуальних підходів в освітньому процесі неможливе без детального вивчення історичного досвіду й аналізу досягнень попередніх поколінь.

Аналіз досліджень. Аналізом окремих питань тенденцій розвитку економічної освіти в Україні займалися: С.М. Домбровська, яка досліджувала процес підготовки економістів у вищій школі за умов тимчасової лібералізації 60-х рр. ХХ ст. й аналізувала вплив процесів демократизації на стан і розвиток вищої освіти в Україні; А.М. Сінгаївська, котра вивчала еволюцію вищої економічної освіти, а також деякі аспекти її змісту і суспільної цінності для України; Л.А. Руденко, яка проводила наукові дослідження підготовки фахівців для економічної галузі в освітній системі 70–80-х рр. ХХ ст.; замкнутість системи вищого економічного навчання України досліджувала в 1990-х рр. Е.І. Доменнікова; Р.Ю. Кігель на початку 90-х рр. ХХ ст. розглядав питання стану системи вищої освіти; Н.А. Красовська вивчала проблему підготовки економістів за умов трансформації вищої школи; Л.О. Плахотнікова працювала над питанням впливу економічних умов на процес реформування системи вищої освіти. Так само дослідженнями, безпосередньо пов'язаними з вивченням розвитку системи підготовки економістів в Україні, займалися С.Д. Гелей, З.В. Гіптерс, М.М. Голубка, І.В. Жабровець, І.В. Лантух, О.Н. Місько, Л.М. Потапук, В.І. Труба,

В.Г. Федоренко, Ю.М. Чекушіна, М.В. Шишкін, І.О. Яблочникова та ін.

Мета статті – вивчення змісту, функцій та історичної послідовності основних етапів, що характеризують професійну підготовку фахівців економічної галузі у контексті розвитку вітчизняної професійної освіти у ЗВО України у виділених нами хронологічних рамках другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. Згідно із затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 04 березня 2020 р. «Стандарту вищої освіти за спеціальністю 051 «Економіка» для магістерського рівня вищої освіти» основними цілями підготовки економістів у сучасних ЗВО України є «підготовка висококваліфікованих професіоналів з економіки, які володіють сучасним економічним мисленням, теоретичними знаннями та прикладними навичками, здатних розв'язувати складні дослідницькі, інноваційні й управлінські задачі та проблеми функціонування економічних систем різного рівня, що характеризуються невизначеністю умов і вимог» (Про затвердження стандарту, 2020).

Сьогодні і протягом усього ХХ ст. професія «економіст» була однією з найбільш затребуваних і необхідних на ринку праці. Спеціаліст економічного профілю задіяний практично у будь-якій сфері діяльності людини: у промисловості, сільському господарстві, торгівлі, банківській діяльності. За останній час функції, виконувані економістами, значно розширилися. Сьогодні економіст повинен вміти застосовувати навички аналізу, планування, прогнозування й управління на підприємствах і в установах усіх типів діяльності.

Вища економічна освіта в Україні має глибоке історичне коріння і педагогічні традиції. До початку другої половини ХХ ст. на території УРСР спеціалізованими ЗВО для підготовки економічних кадрів були: Львівський торгово-економічний університет (1816 р.), Київський національний економічний університет (1906 р.), Київський національний торговельно-економічний універ-

ситет (1946 р.), Одеський національний економічний університет (1921 р.), Донецький національний університет економіки і торгівлі (1920 р.), Харківський національний економічний університет (1893 р.), Полтавський університет економіки і торгівлі (1961 р.), Тернопільський національно-економічний університет (1966 р.), Криворізький економічний інститут (1966 р.) та ін.

Професійна економічна освіта в Україні у 60-х рр. ХХ ст. активно розвивалася. ЗВО, що відповідають за підготовку кадрів для економічної діяльності, цілком і повністю відповідали завданням народного господарства з підготовки фахівців. У систему вищих економічних закладів УРСР входили ЗВО, котрі здійснювали підготовку як за класичними економічними спеціальностями, так і за галузевими інженерно-економічними.

Виходячи із прийнятого у 1958 р. Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток народної освіти в СРСР», поряд із поширеною, як в УРСР, так і в багатьох країнах світу, системою денного навчання почала розвиватися вечірня та заочна освіта.

Одним із визначальних моментів у підготовці фахівців у період із плановою економікою був факт безкоштовної вищої освіти, що у сукупності із системою стипендіального забезпечення студентів денної форми навчання робило його доступним для всіх бажаючих отримати спеціальність і створювало необхідний набір матеріальної підтримки для проходження повного курсу підготовки. Студенти вечірньої та заочної форми мали за місцем основної роботи скорочений робочий тиждень і додаткові навчальні відпустки.

Рішеннями XXI з'їзду КПРС і Законом «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток народної освіти в СРСР» була намічена програма подальшого розвитку й удосконалення системи вищої освіти, в т. ч. університетської та економічної, на основі реалізації одного із принципів марксистсько-ленінської теорії – з'єднання навчання із продуктивною працею (Зиновьев, Ременников, 1962). Цей Закон одним із головних завдань вищої освіти декларував необхідність підготовки висококваліфікованих фахівців, вихованих на основі марксистсько-ленінського вчення, які опанували новітні досягнення вітчизняної та зарубіжної науки і техніки, добре знають практику справи.

В економічних та інженерно-економічних ЗВО здійснювалася підготовка фахівців з Економіки промисловості, Економіки народного господарства, Економіки планування та Матеріально-технічного постачання, Економіки планування

народного господарства, фахівців із Фінансів і кредитної справи, Статистики, Механізації обліку й обчислювальних робіт, Бухгалтерського обліку, Організації механізованої обробки економічної інформації, Економічної кібернетики, Товарознавства й організації торгівлі, Технології й організації громадського харчування, інженерів-економістів різноманітної спеціалізації за галузями промисловості, а також викладачів-економістів із політичної економії.

Інженерно-економічна освіта була досить затребуваною у період із 60-х по 80-ті рр. ХХ ст. після проведеної серії реформ у промисловій сфері, коли стали більше уваги приділяти економічним аспектам проектування виробів і формуванню виробничих систем.

Чинна у період 60–80-х рр. ХХ ст. в Україні система підготовки інженерів-економістів для промисловості, будівництва, сільського господарства, автомобільного і залізничного транспорту та інших галузей переважно базувалася у Харківському інженерно-економічному інституті та деяких інших галузевих вишах УРСР. Навчальні плани за інженерно-економічними спеціальностями передбачали (крім вивчення математики, економічних і суспільних дисциплін із розширеним курсом політичної економії) курси фізики, хімії, групи технічних дисциплін за обраною спеціальністю (опір матеріалів, технічну механіку, технологію виробництва, машини й обладнання та інших предметів). Мала місце глибока спеціалізація в окремих галузях промисловості (машинобудівної, хімічної, радіоелектронної, металургійної, гірничої, нафтогазової, лісової, поліграфічної, легкої та ін.), транспорту (залізничного, автомобільного, повітряного, водного), енергетики, будівництва, зв'язку, міського господарства. Готувалися також інженери-економісти за спеціальними профілями, які використовувалися у всіх галузях (Лепеш, 2017).

Найбільш затребувані випускники вищої школи з інженерно-економічною освітою були на початку 80-х рр. ХХ ст., коли на більшості підприємств машинобудування (тракторного, сільськогосподарського), електротехнічної промисловості та інших галузей зростає необхідність функціонально-вартісного аналізу проектування, виробництва й управління технічними й організаційними системами. З'явилося стимулювання інженерно-економічних розробок із боку галузевих міністерств і партійних органів (Лепеш, 2017).

Економічна освіта здійснювалася за денною, вечірньою та заочною формами навчання. Комплекс навчальних дисциплін за кожною спеціальністю

визначався профілем майбутньої роботи студента. Методологічною і загальнотеоретичною основою підготовки майбутніх економістів періоду із плановою економікою була марксистсько-ленінська політична економіка (Педагогическая энциклопедия, 1965).

Термін навчання в економічних ЗВО УРСР для більшості економічних спеціальностей становив 4 роки, а для інженерів-економістів – від 4,5 до 5,5 років залежно від початкової наявності практичних навичок, отриманих на виробництві за обраною спеціальністю. На вечірніх і заочних факультетах період навчання становив на 1 рік більше, ніж термін підготовки за відповідною спеціальністю на денному відділенні.

Підготовка фахівців для економічної галузі здійснювалася за загальними для всіх ЗВО навчальними планами та курсовою системою навчання, яка включала в себе обов'язкове відвідування лекцій, практичні та семінарські заняття, лабораторні практикуми, навчальну та виробничу практику, розробку дипломних робіт та екзаменаційну атестацію.

Всього навчання у ЗВО України на економічних спеціальностях у 1960/1961 навчальному році проходило 34,9 тис. осіб (Народне господарство, 1986).

Головними центрами з підготовки висококваліфікованих економістів та інженерів-економістів для різних галузей народного господарства в Україні були Київ, Одеса та Харків.

Харківський національний економічний університет (Харківський інженерно-економічний інститут), єдиний у своєму роді ЗВО в УРСР, готував інженерів-економістів для металургійної, гірничої, хімічної та машинобудівної галузей промисловості, а також фахівців із механізації обліку й обчислювальних робіт. У 1960 р. на 6 факультетах – машинобудівному, хімічному, гірському, металургійному, вечірньому і заочному – навчалися приблизно 2 000 студентів (Зиновьев, Ременников, 1962).

Одеський національний економічний університет (Одеський кредитно-економічний інститут) на початку 1960 р. вів підготовку близько 4 000 студентів на кредитно-економічному, обліково-економічному заочному та вечірньому факультетах (Зиновьев, Ременников, 1962).

Київський національний економічний університет (Київський інститут народного господарства), один із найстаріших ЗВО України, на початок 60-х рр. ХХ ст. нараховував 4 факультети: економіки промисловості, економіки сільського господарства, фінансово-економічний та обліково-статистичний. Підготовку на денному, вечір-

ньому і заочному відділеннях в 1960 р. проходили близько 5 000 майбутніх економістів (Зиновьев, Ременников, 1962).

Київський інститут народного господарства не лише готував спеціалістів для України та інших республік СРСР, але й почав із 1960-х рр. здійснювати підготовку іноземців. Станом на 1985 р. у ньому вже навчалися представники 51 країни світу. Були встановлені тісні контакти з низкою вищих Німеччини, Чехословаччини, Угорщини, Польщі – країн, яким була притаманна планова економіка (Віхи історії, 2020).

Період планової економічної політики 60-х рр. ХХ ст. в Україні після прийняття реформаторського закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток народної освіти в СРСР» можна охарактеризувати як недовгий період відродження та розвитку економічної науки. На цьому етапі помітно намітилися ослаблення цензури в політичних та ідеологічних питаннях, які позитивно позначилися на розвитку теорії економічної думки. У науково-педагогічних колах активно дискутувалися питання про роль впливу політичних наук на навчальний процес, а також взаємозв'язок політичної економії та інших галузей знань. У 60-ті рр. можна відзначити нетривалий момент українізації та деякої децентралізації у системі вищої освіти України.

Певне послаблення політико-ідеологічної цензури позитивно позначилося на розвитку економічної теорії. Одночасно з теоретичною проблемою співвідношення політики й економіки було піднято питання про зв'язок політичної економії з іншими науками. Це питання у радянській економічній літературі було дуже актуальним, оскільки розв'язання багатьох економічних проблем в країні залежало від того, наскільки це відповідало ідеологічним установкам (Хрустальова, 2018).

Основними завданнями ЗВО УРСР у період із плановою економікою декларувалися підготовка висококваліфікованих фахівців із високими навичками теоретичної та практичної підготовки, що відповідало сучасним вимогам науково-технічного прогресу, й орієнтація на досягнення лідируючих світових позицій в освітній і промисловій сфері. Обов'язковою діяльністю ЗВО того періоду була науково-дослідницька робота, розробка навчально-методичної літератури, виховання власних науково-педагогічних кадрів і підготовка висококласних фахівців для відповідних галузей народного господарства. Невід'ємною частиною навчального процесу у ЗВО був взаємозв'язок теоретичного навчання та виробничої практики. Науково-теоретичний рівень підготовки фахівців

відповідав сучасним світовим економічним досягненням у розвитку науки та техніки.

Помітну роль у розвитку економічної освіти відіграла постанова ЦК КПРС від 31 серпня 1971 р. «Про поліпшення економічної освіти трудящих». Постійна увага з боку держави, яка приділялася розширенню системи підготовки економістів із вищою освітою, призвела до зміцнення матеріально-технічної бази, будівництва нових навчальних корпусів, спортивних майданчиків і залів, студентських їдалень і гуртожитків для студентів. Значно розширилася мережа спеціалізованих ЗВО, котрі ставили перед собою за мету якісну підготовку фахівців економічного спрямування для народного господарства України. У 1960–1980-х рр. підготовку економістів здійснювали такі спеціалізовані ЗВО України, як Донецький інститут радянської торгівлі, Київський торгово-економічний інститут, Київський інститут народного господарства, Одеський інститут народного господарства, Полтавський кооперативний інститут, Тернопільський фінансово-економічний інститут, Харківський інженерно-економічний інститут та ін.

Позитивним моментом у підготовці економістів планового періоду можна відзначити розвиток таких революційних для світової економіки методів соціалістичної економічної теорії, як математичний і статистичний методи економічного аналізу.

Досить короткий період підйому розвитку системи підготовки фахівців для економічної галузі й економічної науки загалом закінчився кризою 1970–1980-х рр.

Період економічного застою 1970-х рр. нівелював позитивні зрушення що намітилися у системі вищої освіти. Висока швидкість науково-технічного прогресу вимагала певної мобільності у формуванні систем підготовки фахівців, але ЗВО не мали достатньої самостійності для внесення змін до навчальних програм, а міністерства і відомства, які відповідали за підготовку програм для навчального процесу, враховуючи заполітизованість того періоду, не завжди встигали за змінами, що відбувалися. Навчальний процес здійснювався за умов викладання дисциплін загальнонаукового, спеціального і професійного спрямування, які взаємно не перетиналися. Що в кінцевому підсумку позначилося на неможливості використання майбутніми фахівцями лівової частки отриманих знань у науковій, педагогічній і виробничій діяльності.

До середини 1980-х рр. в УРСР вже функціонувало 146 вищих навчальних закладів, у т. ч. 10 спеціалізованих економічних ЗВО. Кількість

студентів, які отримували економічну освіту в вищих навчальних закладах України, на 1985/86 навчальний рік становило 114,1 тис осіб (Народне господарство, 1986).

Застійні тенденції 70-х рр. XX ст. у розвитку народного господарства країни привели до повномасштабної економічної кризи у другій половині 1980-х рр. Початок «перебудови», перехід від планової економічної моделі до ринкових відносин, які якраз формувалися в той період, спонукали до виникнення нової концепції господарювання, покликаної виховувати економічну самостійність і фінансову відповідальність. Економічна наука ставила перед собою нові завдання з вивчення ринкових відносин і трансформації соціалістичної планової економіки в ринково регульовану.

Концепція соціально-економічної перебудови країни вимагала переорієнтації народного господарства та його підрозділів із кількості на якість, із валової на кінцеву продукцію, з росту споживання ресурсів на ресурсозбереження (Колемаєв, 1988). У прийнятому ЦК КПРС і Радою Міністрів у 1987 р. документі «Основні напрямки перебудови вищої і середньої спеціальної освіти в країні» були відображені вимоги до економічної освіти, згідно з якими професійні навички сучасного економіста повинні були включати не тільки фундаментальну економічну освіту, а й конкретні знання з економіки тих підрозділів народного господарства, у яких він планує практикувати.

У 1980-х рр. економічна теорія перебувала у кризовому стані. Вона стала догматичною та схоластичною, нездатною пояснити засади тогочасного економічного розвитку, окреслити потрібні напрями подальшого руху суспільства. Вже наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. в економічній науці починають формуватися засади нової концепції господарювання, яка бере за вихідний пункт економічну самостійність і фінансову відповідальність. У центр уваги економічної теорії потрапляють питання роздержавлення, його способи, методи та завдання. Переосмислюється природа ринкових відносин, соціально-економічного устрою суспільства. Вирішуються проблеми трансформації планової соціалістичної економіки в ринкову (Хрустальова, 2018).

У розділі «Освіта і підготовка кадрів» Комплексної програми науково-технічного прогресу в СРСР, прийнятої в 1988 р., мета діяльності вищої школи була сформульована таким чином: «Мета – формування у випускників професійних знань і умінь, досвіду творчої діяльності, особистісних якостей, що забезпечують його активне впровадження у професійну та громадську діяльність на

певному освітньо-кваліфікаційному рівні». Головним завданням ЗВО було повне забезпечення потреб народного господарства у фахівцях такого рівня кваліфікації, що відповідав би вимогам науково-технічної революції та розвитку продуктивних сил, зростанню культурно-освітнього рівня суспільства. Вища школа була покликана забезпечити істотне підвищення якості підготовки фахівців, котрі володіли би сукупністю таких особистісних якостей, як:

- високий теоретичний і практичний рівень загальнонаукової фундаментальної підготовки, мобільність отриманих знань, умінь і навичок в обраній сфері професійної діяльності;
- активна життєва позиція, відданість справі патріотизму і соціалістичного інтернаціоналізму;
- розвиток студентського самоврядування;
- культура творчої діяльності, психологічна стійкість, ефективність спільної діяльності в колективі (Кононенко, 2012).

У кінці 80-х рр. XX ст. в Україні підготовку студентів здійснювали 10 спеціалізованих економічних ЗВО, у яких проходили навчання 69 тис. студентів (Народное образование, 1990).

У перехідний етап від планової економічної моделі господарювання до ринково-регульованої робився наголос на розробці нових економічних спеціальностей, які би відповідали тенденціям і вимогам перебудовного періоду. Так само змінювалися й удосконалювалися навчальні плани та програми ЗВО.

Відмінною рисою в системі підготовки фахівців із вищою освітою на початку 90-х рр. XX ст. став початок фактичної відмови від державного планування і розподілу випускників.

Також із переходом до ринкових відносин, подальшою глобалізацією економічного простору і комерціалізацією системи вищої освіти України була припинена підготовка фахівців інженерно-економічних спеціальностей, зосереджено увагу на підготовці економістів універсального профілю. До середини 90-х рр. згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 18 травня 1994 р. «Про Перелік напрямів підготовки фахівців з вищою освітою за професійним спрямуванням, спеціальностей різних кваліфікаційних рівнів та робітничих професій» у ЗВО України велася підготовка економістів за 9 спеціальностями: Економічна теорія, Економічна кібернетика, Міжнародна економіка, Фінанси і кредит, Економічна статистика, Облік і аудит, Економіка підприємства, Маркетинг, Управління трудовими ресурсами. Так само в кінці XX ст. до галузі знань «Економіка, комерція та бізнес», крім суто еконо-

мічних спеціальностей, належали 10 різних спеціалізацій менеджменту та 6 – зі сфери торгівлі.

У 90-х рр. XX ст. в українських ЗВО йшов процес перетворення навчальних програм і зміни спеціалізації при підготовці економістів для господарювання за умов ринкової економіки.

Перехід до ринкових відносин розглядається нами як період радикальної перебудови всієї системи економічної освіти України із погляду як його змісту, так і організації. З метою впровадження передових методик і технологій у процес підготовки економістів вивчався і запозичувався досвід, накопичений системами вищої економічної освіти в інших країнах.

Уже в 1991 р. був прийнятий Закон України «Про освіту», в якому була розроблена нова структура системи освіти. До вже наявних тоді у системі вищої освіти освітньо-кваліфікаційних рівнів «Молодший спеціаліст» і «Спеціаліст» із метою відповідності світовим освітнім стандартам додані ступені «Бакалавр» і «Магістр».

З метою впровадження передового досвіду в системі освіти в 1993 р. приймається Державна національна програма розвитку освіти «Освіта (Україна XXI століття)», котра своїм головним стратегічним завданням реформування освіти ставила «відродження і розбудову національної системи освіти як найважливішої ланки виховання свідомих громадян Української держави, формування освіченої, творчої особистості, становлення її фізичного і морального здоров'я, забезпечення пріоритетності розвитку людини, відтворення та трансляції культури і духовності в усій різноманітності вітчизняних і світових зразків; виведення освіти в Україні на рівень освіти розвинутих країн світу шляхом докорінного реформування її концептуальних, структурних, організаційних засад; подолання монопольного становища держави в освітній сфері через створення на рівноправній основі недержавних навчально-виховних закладів; глибокої демократизації традиційних навчально-виховних закладів; формування багатоваріантної інвестиційної політики в галузі освіти». У програмі «Освіта» був задекларований також перехід «до гнучкої, динамічної ступеневі системи підготовки фахівців, яка дасть змогу задовольняти потреби і можливості особистості у здобутті певного освітнього та кваліфікаційного рівнів за бажаним напрямом відповідно до її здібностей; формування мережі вищих навчальних закладів, яка за освітніми та кваліфікаційними рівнями, типами навчальних закладів, формами і термінами навчання, джерелами фінансування задовольняла б інтереси

особи та потреби кожного регіону і держави загалом; підвищення освітнього і культурного рівня суспільства; піднесення вищої освіти України на рівень досягнень розвинутих країн світу та її інтеграція у міжнародне науково-освітнє співтовариство» (Про державну, 1993).

Старт періоду незалежності України, розвиток ринкових відносин суб'єктів господарювання, вихід на міжнародні ринки, дав глибокий поштовх у розвитку економічної освіти. Найбільш затребуваною і поширеною спеціальністю в країні стає «Економіст». Характерною рисою періоду з ринковим регулюванням економіки є провідна роль економічної функції вищої освіти, основна мета якої полягала в задоволенні постійно зростаючих потреб економіки у висококваліфікованих фахівцях. Підвищення конкурентоспроможності продукту виробництва на ринку, початок розвитку наукоємких галузей виробництва у країні, запозичення, що добре зарекомендували себе на заході, та впровадження сучасних революційних технологій, становлення і розвиток нових методів керівництва й аналізу у професійній діяльності – всі ці фактори вплинули на збільшення обсягу підготовки фахівців для економічної галузі, модернізацію переліку спеціальностей і зростання числа як комерційних, так і державних ЗВО, котрі вели підготовку фахівців для економічної галузі.

Упродовж 1990-х – початку 2000-х рр. головною тенденцією в секторі вищої освіти було його фізичне збільшення. Кількісне зростання супроводжувалося зниженням якості освітніх послуг, потужною комерціалізацією вищої освіти. Екстенсивний розвиток цього сектору зумовлювався як реальними потребами суспільства й економіки (розвиток комунікаційних та інформаційних технологій, реструктуризація економіки), так і появою ринково привабливої спеціальності економіста. Задоволення попиту на отримання вищої економічної освіти, який збільшився в рази, відбувалося завдяки збільшенню числа комерційних ЗВО в Україні, які переважно спеціалізувалися на підготовці та випуску фахівців економічних і юридичних спеціальностей. У період із 1990 по 1995 рр. в Україні було створено 111 приватних ЗВО, а до 2005 р. існувало вже 202, навчання в яких здійснювалося переважно на комерційній основі (Касьянов, 2015).

Розвиток державної системи підготовки економічних кадрів в університетах України в XXI ст. відбувається в контексті реформування інтеграційних процесів вищої освіти в єдиний європейський освітній простір, тенденції якого відображені в Указі президента України від

14 вересня 2000 р. «Про Програму інтеграції України до Європейського Союзу». Приєднання України у 2005 р. до Болонської угоди дало початок європейсько орієнтованим перетворенням в системі вищої освіти.

Серед основних напрямів перетворень у підготовці фахівців для економічної галузі в 2000-х рр. можна виділити: перехід на рівневу систему підготовки, введення європейської кредитно-трансферної системи, розробку Національних рамок кваліфікацій економічних спеціальностей і їхніх характеристик, введення додатка до диплома європейського зразка, приведення системи вищої освіти України до європейських стандартів (Кремень, 2009).

Згідно з постановою Кабінету Міністрів від 13 грудня 2006 р. «Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра» підготовка економістів до ЗВО України здійснювалася за 10 напрямками підготовки: «Економічна теорія», «Економічна кібернетика», «Міжнародна економіка», «Економіка підприємства», «Управління персоналом і економіка праці», «Прикладна статистика, маркетинг», «Фінанси і кредит», «Облік і аудит», «Товарознавство і торговельне підприємництво».

На початок 2010/11 навчального року в ЗВО України в галузі знань «Економіка підприємства» навчалися 449 458 студентів, із них за рівнем молодшого спеціаліста – 44 330, бакалавра – 305 712, спеціаліста – 64 958, магістра – 34 458 (Основні показники, 2011).

Процес інтеграції України у світове освітнє співтовариство відбувається шляхом реформування і розвитку вітчизняної системи вищої освіти за трьома напрямками:

- а) європейським (участь у Болонському процесі);
- б) американським (вивчення можливостей позитивного досвіду США як світового лідера в галузі вищої економічної освіти);
- в) пострадянським (збереження національних особливостей і традицій вищої економічної школи й інтеграційні процеси на пострадянському просторі) (Ильїна, 2009).

Сьогодні підготовка економістів в Україні здійснюється у досить великому переліку ЗВО державної та приватної форм власності. Серед них особливе місце займають:

- Київський національно економічний університет. На дев'яти факультетах університету можна отримати 33 різні спеціальності;
- Київський національний торгово-економічний університет, до структури якого входять

6 факультетів, що реалізують 59 програм підготовки фахівців;

– Харківський національний економічний університет. Складається з 9 факультетів, які готують фахівців для економічної галузі за 36 спеціальностями;

– Одеський національний економічний університет. На 5 факультетах готує висококласних фахівців для економічної галузі за 21 спеціальністю;

– Львівський торгово-економічний університет. На трьох факультетах ведеться підготовка із 25 спеціальностей.

У цих і багатьох інших українських ЗВО сьогодні економічну освіту отримують понад 210 тис. студентів (Основні показники, 2016) за такими спеціальностями, як: «Економіка підприємства», «Економіка міста та урбаністика», «Економічна аналітика», «Економічна кібернетика», «Міжнародна економіка», «Підприємництво», «Комерційна діяльність і логістика», «Економіка бізнесу», «Економіка торгівлі», «Економіка галузевих ринків», «Управління бізнесом», «Підприємництво», «Торгівля і біржова діяльність», «Міжнародні економічні відносини», «Економіка і бізнес-аналітика підприємства», «Економічна

теорія та економічна політика», «Управління персоналом і економіка праці» та ін.

Висновки. Розвиток економічної освіти із другої половини ХХ ст. і дотепер можна охарактеризувати впливом безперервного процесу переходу від ідеологічних основ соціалістичної економічної думки планової економіки до капіталістичної ідеології з методами ринкових відносин, а також пошуком оптимальної моделі підготовки конкурентоспроможних фахівців для економічної діяльності. Глибоке реформування і перебудова українського суспільства, наслідок важкий і досить тривалий перехід від системи із плановою економікою до ринкового регулювання економічними процесами створюють певні труднощі, характерні безпосередньо перехідному періоду.

При формуванні системи вищої економічної освіти, що відповідає сучасним викликам і тенденціям, її необхідно будувати на основі традиційних українських освітніх цінностей і орієнтуючись на позитивний педагогічний досвід зарубіжних країн із ринковою економікою. Максимально позитивний ефект для економічного розвитку можливо отримати за адекватного об'єднання різноманітних освітніх тенденцій, накопичення і перетворення набутого і запозиченого досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Віхи історії КНЕУ. URL: https://kneu.edu.ua/ua/University_en/about_university/milest_of_hist/ (дата звернення: 15.04.2020).
2. Зиновьев С.И., Ременников Б.М. Высшие учебные заведения СССР: Университеты, экон. и юрид. вузы. Москва: Высш. школа, 1962. 320 с.
3. Ильина В.Ю. Становление и развитие высшего экономического и бизнес-образования США в современных условиях: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Республиканское высшее учебное заведение «Крымский гуманитарный университет». Ялта, 2009. 231 с.
4. Касьянов Г. Освітня система України 1990–2014. Аналітичний огляд. Благодійний фонд «Інститут розвитку освіти». Київ: ТАКСОН, 2015. 52 с.
5. Колемаев В. Радикальные перемены в экономическом образовании. *Экономические науки*. Вип. 3. 1988. С. 112–115.
6. Кононенко В.М. Политика перестройки и состояние высшего образования в 1985–1991 годы. URL: https://superinf.ru/view_helpstud.php?id=5302 (дата обращения: 15.11.2020)
7. Кремень В. Вища освіта України і Болонський процес: навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. 384 с.
8. Лепеш Г.В. Инженерная составляющая экономического образования. *Технико-технологические проблемы сервиса*. 2017. № 3 (41). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/inzhenernaya-sostavlyayuschaya-ekonomicheskogo-obrazovaniya> (дата звернення: 15.09.2020)
9. Народне господарство Української РСР у 1985 році: стат. щорічник. Київ: ЦСУ УРСР, 1986. С. 342
10. Народное образование и культура в СССР в 1986 году: Стат. сборник. Москва: «Финансы и статистика», 1990. С. 196–212.
11. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2015/2016 н.р.: Статистичний бюлетень. Київ: Державний комітет статистики, 2016. URL: <https://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 17.08.2020).
12. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2010/2011 н.р.: Стат. бюлетень. Київ: Державний комітет статистики, 2011. URL: <https://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 27.08.2020).
13. Педагогическая энциклопедия / под ред. Каиров И.А. и Петров Ф.Н. Москва: Советская энциклопедия, т. 2. 1965. 912 с.
14. Про державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») / КМ України; Постанова від 03.11.1993 р. № 896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF> (дата звернення: 27.10.2020).
15. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 051 «Економіка» для другого (магістерського) рівня вищої освіти / МОН України; Наказ від 04.03.2020 № 382. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2020/03/051-ekonomika-M.pdf> (дата звернення: 17.10.2020).

16. Хрустальова В.В. Радянська економічна наука через призму сьогодення. *Роль економічної науки у суспільному розвитку*. Київ : ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», 2018. 106 с. URL:<http://ief.org.ua/docs/scc/9.pdf> (дата звернення: 27.05.2020).

REFERENCES

1. Vikhy istorii KNEU [Milestones in history KNEU]. URL: https://kneu.edu.ua/ua/University_en/about_university/milestones_of_hist/ (data zvernennia:15.04.2020). [in Ukrainian].
2. Zinovev S.I., Remennikov B.M. Vysshie uchebnye zavedeniya SSSR: Universitety, ekon. i jurid. vuzyi. [Higher educational institutions of the USSR: Universities, economics and law schools]. Moscow: Vysshaja shkola, 1962. 320 p. [in Russian].
3. Ilina V.Yu. Stanovlenie i razvitie vysshego ekonomicheskogo i biznes-obrazovaniya SShA v sovremennyih usloviyah [Formation and development of higher economic and business education in the United States in modern conditions]: dis. kand. ped. nauk: 13.00.01. Republican higher educational institution "Crimean Humanitarian University". Yalta, 2009. 231 p. [in Russian].
4. Kasianov H. Osvitnia systema Ukrainy 1990–2014. Analitichnyi ohliad. Blahodiinyi fond "Instytut rozvytku osvity" [Educational system of Ukraine 1990–2014. Analytical review]. Charitable Foundation "Institute for the Development of Education": Kyiv: TAKSON, 2015. 52 p. [in Ukrainian].
5. Kolemaev V. Radikalnye peremeny v ekonomicheskom obrazovanii. [Radical changes in economic education]. *Economic sciences*. № 3, 1988. pp. 112–115. [in Russian].
6. Kononenko V.M. Politika perestroyki i sostoyanie vysshego obrazovaniya v 1985–1991 godyi [Restructuring policy and the state of higher education in 1985–1991]. URL: https://superinf.ru/view_helpstud.php?id=5302 (data obrashhenija: 15.11.2020) [in Russian].
7. Kremen V. Vyshcha osvita Ukrainy i Bolonskyi protsess: Navchalnyi posibnyk [Higher Education in Ukraine and the Bologna Process: A Textbook]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan, 2009. 384 p. [in Ukrainian].
8. Lepesh G.V. Inzhenernaya sostavlyayuschaya ekonomicheskogo obrazovaniya [Engineering component of economic education]. *Technical and technological problems of service*. 2017. № 3 (41). URL :<https://cyberleninka.ru/article/n/inzhenernaya-sostavlyayuschaya-ekonomicheskogo-obrazovaniya> (data zvernennja: 15.09.2020) [in Russian].
9. Narodne hospodarstvo Ukrainskoi RSR u 1985 rotsi: stat. shchorichnyk [The national economy of the Ukrainian SSR in 1985 : stat. yearbook.] Kyiv: TsSU URSR, 1986. P. 342. [in Ukrainian].
10. Narodnoe obrazovanie i kultura v SSSR v 1986 godu: Stat. sbornik. [Public education and culture in the USSR in 1986: Statistical collection]. Moscow: Finansy i statistika, 1990. P. 196–212. [in Russian].
11. Osnovni pokaznyky diialnosti vyshcheykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2015/2016 n.r.: Statystychni biuleten [Main indicators of activity of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of 2015/2016 academic year: Statistical bulletin]. Kyiv: State Statistics Committee, 2016. URL: <https://ukrstat.gov.ua> (data zvernennia: 17.08.2020). [in Ukrainian].
12. Osnovni pokaznyky diialnostivyshcheykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2010/2011 n.r.: Stat. biuleten [Main indicators of activity of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of 2010/2011 academic year: Statistical bulletin]. Kyiv: State Statistics Committee, 2011. URL: <https://ukrstat.gov.ua> (data zvernennia: 27.08.2020). [in Ukrainian].
13. Pedagogicheskaya entsiklopediya [Pedagogical Encyclopedia] // Pod red. Kairov I.A. i Petrov F.N. Moscow: Soviet Encyclopedia, T. 2, 1965. 912 p. [in Russian].
14. Pro derzhavnu natsionalnu prohramu "Osvita" ("Ukraina XXI stolittia") [On the state national program "Education" ("Ukraine of the XXI century")] \ KM Ukrainy; Postanova vid 03.11.1993 r. № 896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF> (data zvernennia: 27.10.2020). [in Ukrainian]
15. Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity za spetsialnistiu 051 "Ekonomika" dlia druhoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity [About the hardened standard of education for specialty 051 "Economics" for another (master's) level of education] / MES of Ukraine; Nakaz vid 04.03.2020 № 382. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2020/03/051-ekonomika-M.pdf> (data zvernennia: 17.10.2020). [in Ukrainian].
16. Hrustalova V.V. Radyanska ekonomichna nauka cherez prizmu sгодodennya. [Soviet economics through the prism of today]. *The role of economics in social development*. Kiev: DU "In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy", 2018. 106 p. URL: <http://ief.org.ua/docs/scc/9.pdf> (data zvernennia: 27.05.2020). [in Ukrainian].